

UDK: 070(497.5 Gospić)*188/190*
94(497.5 Gospić)*188/190*
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 22. 10. 2012.
Prihvaćeno: 24. 4. 2013.

Gospić u lokalnim novinama (*Ličanin, Hrvat, Srbin* i *Starčevićanac*) na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće

ANTONIA DOŠEN

Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, Republika Hrvatska

Nakon donošenja odluke Hrvatskoga sabora o uspostavi županija na području banske Hrvatske 5. veljače 1886. formira se Ličko-krbavska županija, u kojoj Gospić stječe funkciju glavnoga središta Like. U Gospiću se od 1886. izdaju i prve novine *Ličanin*, *Časopis za pučku prosvjetu, gospodarstvo i zabavu*. Tijekom zadnjeg desetljeća XIX. stoljeća u gradu izlaze još dva glasila: *Hrvat: list za pouku, gospodarstvo i politiku* (1895.) i *Srbin* (1898.), a početkom XX. stoljeća pojavile su se i novine *Starčevićanac: Novine Starčevićeva kluba u Gospiću* (1907./08.). Sve te publikacije dragocjen su izvor podataka o događajima i općoj situaciji u Gospiću i njegovoj okolici. Kakvi god bili odnosi među uredništvima tih novina i unatoč njihovim različitim političkim stavovima, upravo zahvaljujući njima moguće je pratiti gospićku povijest u razdoblju od ukidanja Vojne krajine do Prvoga svjetskog rata. Članak donosi podatke o društvenome, političkome, upravnome i gospodarskome stanju Gospića na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće. Pomnim iščitavanjem navedenih novina naišlo se na članke koji otkrivaju slabo poznate detalje o gradu koji, nažalost, nije dovoljno zastupljen u historiografskim istraživanjima i nema vlastitu monografiju. Prema pisanju Ernesta Krambergera u njegovim putnim crticama o Gospiću (1903.), možemo vizualizirati izgled grada i njegovih stanovnika na ulazu u XX. stoljeće.

Ključne riječi: Gospić, lokalne novine, *Ličanin, Hrvat, Srbin, Starčevićanac*, društveni odnosi, prijelaz iz XIX. u XX. stoljeće.

Politički orijentirano izdavaštvo u Gospiću

Nakon donošenja odluke Hrvatskoga sabora o uspostavi županija na području banske Hrvatske 5. veljače 1886. formira se Ličko-krbavska županija kao jedna od ukupno osam županija. Ličko-krbavska županija, s Gospićem kao upravnim sjedištem, obuhvaća srednju Liku, Krbavu, Gacku, Brinje s okolicom, južnu Liku, ličko Pounje i velebitsko Podgorje sa Senjom.

Na čelu Ličko-krbavske županije nalazio se veliki župan, kojega je na prijedlog bana imenovao i dužnosti razrješivao izravno vladar.¹ Prvi izabrani župan Marko Kasumović² (1886.–1889.) bio je ujedno i domaći čovjek, a zatim su uslijedili veliki župani iz Like ili župani premještani iz drugih županija (Bude pl. Budisavljević Prijedorski³, Nikola Radivojević, Stjepan pl. Belošević, Josip Subotić i dr.). Veliki je župan predsjedao Županijskom skupštinom, a za svoj je rad odgovarao Zemaljskoj vladi u Zagrebu. Za načelnika Gospića u dva je mandata (1884. i 1887.) na tri godine izabran David Kovačević, kao i nešto kasnije Marko Došen (1900. i 1903.).⁴

Tijekom tog razdoblja Gospić se oblikuje kao moderno središte u kojemu se koncentrirala politička, upravna, ekonomska, vojna i sudska vlast. Iako je pravni status grada u županiji imao samo Senj, Gospić se kao općinsko, kotarsko i županijsko središte mogao smatrati ne samo trgovištem nego i neformalno gradom.⁵ Prema kilometričkoj karti gospićkoga kotara u Županiji ličko-krbavskoj koju je sastavio građevni odsjek Kraljevske hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade 1909., Gospić je označen kao sjedište županijske i kotarske oblasti sa župom i pučkom učionom. U njemu su (legendom) naznačeni kotarski sud, pošta, brzojav, veći most ("stari" most), tri državne i dvije zemaljske ceste (Smiljanska i cesta prema Jasi-kovcu). Željeznica, iako je bila u izgradnji i planu, još uvijek nije naznačena. Kotar gospićki bio je omeđen kotarevima senjskim, perušičkim, koreničkim, udbinskim i graččkim te Dalmacijom s juga.⁶ Prema službenim podacima, odnosno popisu iz 1900., naselje Gospić (isto što i trgovište) imalo je 2995 stanovnika, a kotar Gospić 37 073 prisutna stanovnika.⁷

U njemu se iste godine izdaju i prve novine, *Ličanin, Časopis za pučku prosvjetu, gospodarstvo i zabavu* (1886.). Tijekom zadnjeg desetljeća XIX. stoljeća u gradu se počinju tiskati još dva glasila: *Hrvat: list za pouku, gospodarstvo i politiku* (1895.) i *Srbin* (1898.), koji su dragocjen izvor podataka o događajima i općoj situaciji u Gospiću i njegovoj okolici.

Hrvat je bio pravaški orijentiran te je često opovrgavao tvrdnje i navode koji su se pojavljivali u *Ličaninu*, *Srbinu* i *Starčevićancu*. Vlasnik mu je bio Klub starčevićanske Hrvatske stranke prava u Gospiću. Nakon odlaska Marka

¹ Željko HOLJEVAC, "Ličko-krbavska županija u identitetu Like", u: *Identitet Like: korijeni i razvitak*, gl. ur. Željko Holjevac, Zagreb – Gospić, 2009., 432.

² Marko Kasumović proglašen je velikim županom 1886. godine. Inače je sa svojom suprugom vodio internat u Gospiću.

³ Bude pl. Budisavljević Prijedorski najdulje se zadržao na funkciji velikoga župana, od 1889. do 1901. godine.

⁴ Podaci o županima i gradonačelnicima preuzeti su iz tekućeg tiska toga vremena (*Ličanin i Hrvat*).

⁵ Ž. HOLJEVAC, *n. dj.*, 435.

⁶ Državni arhiv u Gospiću, Kilometrička karta Kotara Gospićkoga u Županiji ličko-krbavskoj, Kartografska zbirka, DAGS – m. c. 7.

⁷ Vidi *Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije*, sv. I. (1905.), Zagreb, 1913., 7.-9.

Došena s mjesta glavnoga urednika uredništvo *Hrvata* preuzima Dragutin Smojver, od 1907. Tomo Ban, a od 1909. Marko Badovinac, kada se uredništvo novina seli iz Gospića u Perušić. Za uredništvo *Hrvata* časopis *Ličanin* bio je “servsko-madžaronska švraka” koja “krekeće”⁸ te zastupa ideje velikoga župana Bude Budisavljevića, koji je mađaronski orijentiran.

Ništa manje kritičan bio je i *Srbin*, čiji je gotovo svaki broj djelomično bio posvećen obranama od kritika “stekliškog listića”, odnosno *Hrvata*. Glavni urednik toga lista najprije je bio paroh iz Široke Kule Petar M. Krajinović, od 1904. Stevo Obradović i vlasnik Milan Trkulja, a novine su se tiskale u Gospiću kod Rudolfa Desselbrunnera, a zatim u novootvorenoj Srpskoj štampariji.⁹ Osim stranica rezerviranih za stalne polemike s *Hrvatom*, *Srbin* je pozornost usmjeravao i na borbu za ravnopravnost pravoslavne vjere s rimokatoličkom, na želju za isticanjem svojih nacionalnih obilježja, za osnivanjem pravoslavnih škola, korištenjem ćirilicnoga pisma itd.

Godine 1907./08. u Gospiću izlazi novi časopis, *Starčevićanac: Novine Starčevićeva kluba u Gospiću*. Uredništvo *Hrvata* i njega je kritiziralo i napadalo. Unatoč pravaškoj orijentaciji, razmimoilaženja među pravašima na nacionalnoj razini neizbježno su se odrazila i na lokalne političke odnose. Gospićki su se pravaši podijelili između dvije struje unutar Hrvatske stranke prava: jednu su predstavljali dr. Mile Starčević i dr. Ante Pavelić, a drugu je zastupao dr. Josip Frank. Kako je uredništvo *Hrvata* bilo naklonjeno dr. Franku, starčevićanci su ih prozvali frankovcima i optuživali za nepoštene radnje, bogaćenje na teret naroda, odanost osobi, a ne narodnoj stvari i koristi.¹⁰ Glavni urednik *Starčevićanca* bio je Josip Brajković, a zatim Marko Došen, koji je prvotno bio urednik *Hrvata*. Pravaškoj struji *Starčevićanca* pridružuje se i Lovro Pavelić, odnosno njegovi sinovi, koji su bili među najuglednijim građanima.

Političke napetosti i razmirice među Hrvatima i Srbima u Gospiću posebno su se vidjele za vrijeme različitih blagdana, prilikom posjeta hrvatskih, srpskih ili mađaronski orijentiranih gostiju, te čak i u manjim prilikama. Mnoge domaće vijesti spomenutih novina velik dio svojih stranica posvećuju takvim događajima, a ponajviše se kritikom nekatoličkoga stanovništva bavio *Hrvat*. Te su novine nastojale utjecati na svoje čitatelje, koji su se razilazili u mišljenju s uredništvom, prozivajući ih javno u tisku, kritizirajući svaki potez vladajućih zastupnika i pozivajući građane na istup prilikom bilo kakve “provokacije” koju je uredništvo lista shvaćalo osobno.¹¹ List *Srbin* u istom tonu odgovara na takve novosti, no često se mogu naći i manje dramatični opisi različitih provo-

⁸ Takvi se navodi pojavljuju krajem 1896. u novinama *Hrvat* (Gospić), br. 21, 5. XI. 1896., 3.

⁹ Podaci o članovima uredništva i tiskarama preuzeti su s naslovnica i iz impresuma spomenutih listova.

¹⁰ Autorova interpretacija uvodnoga teksta prvoga broja *Starčevićanca* (Gospić), 17. I. 1907., 1., gdje uredništvo navodi načela kojih će se držati u svojim tekstovima tijekom objavljivanja.

¹¹ Na primjer, tako se navodilo na “pobunu” nakon izgreda u Sv. Roku blizu Gospića, gdje je ubijen jedan starac. Uredništvo *Hrvata* u nekoliko brojeva donosi novosti vezane uz taj događaj,

kacija, gotovo sarkastični.¹² Kakvi god bili odnosi među uredništvima tih novina i unatoč njihovim izraženim političkim stavovima, gospićku povijest u razdoblju do Prvoga svjetskog rata moguće je pratiti upravo zahvaljujući njihovom entuzijazmu da na tjednoj ili mjesečnoj osnovi donose vijesti i informiraju pučanstvo početkom XX. stoljeća.

Izgled Gospića na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće

Dok su ostali listovi više prostora davali političkim pitanjima u gradu i županiji, *Ličanin* je najviše pozornosti posvećivao općim informacijama vezanim uz život u Gospiću te se njega može nazvati najneutralnijim listom među spomenutima, ako je takvo obilježje moguće. Tako saznajemo o neravnopravnom položaju pravoslavnih i katoličkih vjernika unutar grada, o osnutku Prve ličke štedionice i njenim dioničarima, među kojima su najistaknutiji građani Gospića, o potrebi preuređenja dotrajalih mostova i cesta, o uređenju novoga sajmišta i škola te još mnoštvo informacija važnih za funkcioniranje i život građana Gospića. Zahvaljujući pisanju učitelja i pisca Ernesta Krambergera (1843.–1920.), koji je u Gospiću bio ravnatelj internata između 1893. i 1900., možemo vizualizirati izgled grada i njegovih stanovnika na ulazu u XX. stoljeće. Kramberger u *Hrvatu* objavljuje putne crtice o Gospiću, navodeći: “Prve su kuće u Gospiću na seljačku sagradjene, medju visokim drvećem, a to zelenilo godi oku. Gotovo svaka kuća ima ‘balaturu.’ Tako se zove krov pred ulaznim vratima, koji se, stojeć na stupovima, čini kao neka vrsta predsoblja, jer su lijevo i desno medju stupovima daščane stijene... Iz Budačke ulice, u kojoj ima već i na gradsku sagradjenih kuća, kreneš lijevo na malen trg, gdje opaziš spomenik generala Zastavnikovića, moderno sagradjeni sudbeni stol, osim njega moderne ine zgrade, a u ostalim ulicama kuću do kuće na sprat, sve po novom ukusu. Medju ostalim zgradama ističem županski stan (bivšu ‘oberstariju’), katoličku i pravoslavnu crkvu, gimnaziju na dva sprata, sagradjenu od klesana kamena, trgovačke kuće, žensku višu učionu itd. Gospić se uopće daje na oko kao lijep grad, premda ga dosad još uvijek službeno zovu trgovištem ili općinom. Velebit i brdo Visočicu vidiš iz svake ulice. Gradom teče rijeka Novčica, preko koje ideš željeznim mostom.¹³ Kaniška ulica zanima te poradi mnogoga drveća u njoj, na gusto zasadjenoga, a široka je, pa je lijepa njome šetnja. Ima

senzacionalistički ga nazivajući “strahovitim krvoprolićem”. “Propagandni arnautluk na djelu”, *Hrvat*, br. 59, 24. VIII. 1907., 1.

¹² Zbog učestalog vandalizma nad srpskom imovinom u Gospiću početkom XX. stoljeća mogu se naći i ovakvi komentari: “Na rimokatolički Božić osvanuo je tintom zabilježen stan paroha g. Ilića... Očekujemo novu seriju ovakovijeh umjetničkih djela, te je nade, da će izložba ostati stalno otvorena.” “Frankovska umjetnička izložba”, *Srbin* (Gospić), br. 23, 21. XII. 1904., 4.

¹³ Autor vjerojatno misli na tzv. stari most građen u prvoj polovini XIX. stoljeća od kamena, čiji su rukohvati i lampe bili izrađeni od željeza, odakle i naziv “željezni” most. Prema vlastitom istraživanju, unutar granica grada početkom XX. stoljeća nije bilo ni jednog drugog mosta. Mo-

u gradu tri trga; od njih je jedan sajmište za nedjeljne sajmove. Na tom sajmištu možeš za nedjeljnih i godišnjih velikih sajмова vidjeti proizvode poljskih plodova ličkih i narodnog obrta. Tu ti imade lončarskih posuda razne vrste, kojih inače nigdje ne nalaziš.”¹⁴

Kramberger u svom članku navodi još i tipične ličke proizvode, problem željeznice – koja je udaljena 126 km, s polazišnom postajom tek u Ogulinu – o teškoćama života u gradu tijekom zimskih dana i sl. Gospić je u to doba imao tri glavne ulice: Budačku, Kanišku i Bilajsku. Imena tih ulica zadržala su se do danas. One su bile i ostale “žile kucavice” grada, a i glavne prometnice kroz grad koje su vodile prema ostalim mjestima. Kaniška ulica bila je najuređenija: široka kao i danas, imala je zasađen drvodred s obje strane i vodila je do predgrađa Kaniže te dalje prema Karlobagu. Time je bila i glavni trgovački put te poveznica s pomorskom stranom Like¹⁵. U Kaniškoj se ulici 1913. počela graditi i današnja zgrada pošte, za koju su se do tada unajmljivali lokali u privatnim kućama. Početkom XX. stoljeća ta je ulica jedina održavana, nasipana pijeskom te je imala jasno odijeljen nogostup od ceste. Imala je uveden vodovod i uređene nogostupe sve do bolnice. Za razliku od nje, Bilajska i Budačka bile su dosta zapuštene, neredovno održavane te im je noću manjkala rasvjeta.¹⁶ Budačka je ulica bila glavna prometnica prema sjeveru, odnosno Ogulinu i željeznici s kojom je Gospić bio povezan dilažansom, kojom je putovanje trajalo oko 20 sati (od 1892. godine). Dilažansu je poslije (1910.) zamijenila poštanska automobilska veza, ali u zimskim uvjetima, kad se nije moglo voziti automobilom, Gospić je i dalje bio izoliran od Ogulina. Tom se vezom moglo doći izravno od Gospića do Karlovca za 11 sati vožnje.

Vodovod¹⁷ koji se uvodi 1893. zamjenjuje nekoliko dotadašnjih zdenaca u gradu, koji su bili jedini izvor pitke vode, te se njime koriste i seljaci iz obližnjih mjesta, poput Perušića, koji i dalje nemaju svoju vodovodnu infrastrukturu. Inženjer Freudenthal gradi vodovod¹⁸ koji dovodi vodu iz sela Brušana podno Velebita. Prva telefonska linija u gradu uspostavljena je između glavne zgrade

stovi na Bogdanici, Lici i Novčici prema selu Ličkom Novom u to vrijeme nisu potpadali pod grad Gospić.

¹⁴ Ernest KRAMBERGER, “Iz Ogulina u Gospić: putne crtice”, *Hrvat*, br. 3, 1. II. 1903., 1.

¹⁵ Gospićki poštanski ured bio je povezan s poštom u Karlobagu zahvaljujući poštaru koji je dvaput tjedno pješice prelazio preko 90 km kako bi donio poštu iz jednog mjesta u drugo. U Gospiću je pošta 1907. bila vrlo skromna, sastojala se od dvije sobe od po deset kvadratnih metara te prostora za stranke od četiri kvadratna metra. “Lička pošta”, *Starčevićanac*, br. 9, 21. III. 1907., 2.

¹⁶ “Sa Gospićkih ulica”, *Hrvat*, br. 54, 20. VII. 1906., 3.

¹⁷ Postavljanje vodovodne infrastrukture u Gospiću obilježeno je skulpturom vodarice Marte koja s vjedom vode u rukama simbolizira dovođenje pitke vode u grad. Skulptura je prvotno bila postavljena na glavni trg, da bi poslije, tijekom XX. stoljeća, bila premještena ispred katedrale BDM, gdje stoji i danas. Takav način obilježavanja uvođenja vodovoda zabilježen je i u Sinju, gdje je postavljena ista skulptura povodom iste prigode.

¹⁸ Rudolf HORVAT, *Lika i Krbava: povijesne slike, crtice i bilješke*, knj. 2., Zagreb, 1941., 35.-36.

gospićke kaznionice, zgrade suda i popravilišta 1889. godine. Čak 20 godina poslije (1909.) počinje se uvoditi telefonska veza između Gospića i Karlobaga, a dotad je u samom Gospiću bilo uspostavljeno 25 telefonskih linija¹⁹. Odugovlačenja i financijski problemi nisu bili vezani samo uz uvođenje telefona, budući da je još jedan "novitet" već dugo kasnio na području Like. Naime godinama se pričalo o postavljanju ličke željeznice i tek 1908. počinju ozbiljnija mjerenja buduće trase koja bi vodila od Ogulina prema Kninu kroz Liku. Najveću je brigu Gospićanima zadavao smještaj željezničke pruge, koji je doveo do otvorenih polemika pojedinih građana u novinama koji su imali opravdane razloge za brigu o položaju budućeg željezničkog kolodvora. S obzirom na to da željeznički smjer prema Gospiću dolazi sa sjeverne strane, izbor Bilajske ulice nije se činio idealnim za gradnju kolodvorske zgrade, što se poslije ispostavilo kao opravdana briga. Smatralo se da će se zemljišta između Kaniške ulice prema Lipama (Bilajskoj ulici) razvijati sve više u obrtničkome i trgovačkome smjeru, s obzirom na rijeku Novčicu u blizini, te da bi prometno središte grada činilo staro sajmište.²⁰ Unatoč svim naporima građana lička željeznica i željeznički kolodvor sagrađeni su paralelno s Bilajskom ulicom i do danas je kolodvor ostao izvan okvira centra grada, smješten na samoj periferiji.

Glavni urbanistički ukras grada bio je spomenik generalu Zastavnikoviću ispred zgrade općinskoga suda, na jednom od tri gospićka trga. Autor skulpture nije poznat, kao ni skulpture vodarice Marte koja je krasila fontanu na novom sajmištu na prijelazu stoljeća.²¹ Godine 1900., dolaskom kipara i kamenoklesara Stjepana Vukelića u grad, počinje se sve više obraćati pozornost na važnost spomeničke skulpturalne baštine. Vukelić u početku obrt pod nazivom *Prva lička klesaona za gradnju i umjetnost* dijeli s još dvojicom kipara koje je upoznao u Obrtnoj školi, a zatim nastavlja samostalno raditi u Gospiću, baveći se uglavnom izradom nadgrobnih spomenika.²² Nakon što je srušen križ Isusa Krista u Kaniškoj ulici 1908. Vukelić dobiva narudžbu od grada da napravi stup s likom Isusa Krista na njemu.²³ Izrada i postavljanje stupa izazvali su veliko zanimanje građana i proslavu u gradu na dan postavljanja. Otvaranjem Vukelićeva obrta stvara se svijest o kiparskoj vrijednosti i značenju kiparskih djela pa se ugledne obitelji nadmeću narudžbama za što ljepše i skupocje-

¹⁹ Razlog sporog uvođenja telefonskih linija bio je i u skupoći priključka. Godine 1907. građevni trošak za uvođenje telefonske linije između Gospića, Otočca i Senja iznosio bi, prema izračunu, 100.000 kruna. Prema tome, uredi i općine plaćali bi 120 kruna, privatnici 240, a javni lokali i svratišta 360 kruna. "Telefon u Gospiću", *Starčevićanac*, br. 16, 9. V. 1907., 5.

²⁰ "Na oprez, Gospićani!", *Hrvat*, br. 36, 26. IX. 1908., 2.

²¹ Antonia DOŠEN, "Prilog poznavanju rada Roberta Frangeša Mihanovića u Gospiću", *Senjski zbornik*, 1/2011., br. 38, 131.-144.

²² Suradnike Stjepana Vukelića nalazimo zabilježene pod prezimenima Zorica i Beuc. "Prva lička klesaona", *Hrvat*, br. 17, 15. IX. 1900., 3.

²³ "Stup je visok 5 met., a izradjen je većinom od samoga mramora. To remek-djelo bilo bi na ures svakoga velegrada. – Stup je već skoro gotov i biti će uspostavljen za koji dan." "Križ u kaniškoj ulici", *Hrvat*, br. 37, 19. IX. 1908., 3.

nije skulpture na svojim obiteljskim grobnicama. Tako obitelj Lovre Pavelića, uglednog trgovca i predsjednika nekoliko važnih gradskih institucija, za obiteljsku grobnicu naručuje 1907. rad Ivana Rendića. Iste se godine počinju skupljati donacije za spomenik “u spodobu kamena, križa ili kapelice” hrvatskim junacima palim kod Bilaja 1809. godine.²⁴ Za taj rad angažiran je jedan od najaktivnijih kipara toga vremena, Robert Frangeš-Mihanović, čiji je visoki reljef postavljen na pročelje crkve Navještenja Blažene Djevice Marije na stotu obljetnicu bitke protiv Francuza kod Bilaja.²⁵

Razvitak građanskoga i obrtničkoga društva

Prema popisu stanovnika Ličko-krbavske županije, 1900. većina ih se deklarirala kao Hrvati ili Srbi.²⁶ S obzirom na tu podijeljenost, u Gospiću su se brojna novoosnovana društva bavila promicanjem interesa svoga naroda. Među njima svakako treba istaknuti hrvatsko pjevačko društvo “Velebit” (ugašeno 1899.), srpsko crkveno pjevačko društvo, hrvatsku čitaonicu “Lička vila”, srpsku narodnu čitaonicu, pučku knjižnicu²⁷, čitaonicu u Kaniži za analfabeate (otvorena 1907.), Dobrotvornu zadrugu Srpkinja u Gospiću (1904.), radničko pjevačko društvo “Hrvat”, društvo “Hrvatski Sokol” (osnovano 1904.) i “Srpski sokol”. U gradu su postojale i Prva lička štedionica te Prva srpska štedionica (1898.).²⁸ Građani su često pozivani na susretljivost prilikom gostovanja različitih glumačkih skupina i putujućih kazališta koji su dolazili u grad. Sva ta društva i njihove aktivnosti bili su smješteni u općinsku zgradu, tzv. staru općinu, u kojoj su se nalazile i stara pukovnijska knjižnica, knjižnica i arhiv čitaonice i društva “Velebit” te stari općinski arhiv na tavanu. Želja hrvatskih građana bila je da se sagradi Hrvatski dom u kojem bi se smjestile sve te ustanove, posebno nakon požara u općinskoj zgradi 1907. godine.²⁹ S obzirom na to da je *Hrvat* donosio samo novosti vezane uz hrvatsko stanovništvo u gradu, navodio je i podatke iz godine u godinu samo za rimokatoličku župu, za koju 1904. bilježi 113 rođenih, 85 umrlih i 23 vjenčanih stanovnika.

Od obrtnih radnji Gospić je imao dvije tiskare (M. Župan i R. Desselbrunner), brijlačnicu i češljaonicu (A. Trnačić i M. Ljuština), fotografski ateli-

²⁴ “Spomenik hrvatskim junacima palim kod Bilaja”, *Hrvat*, br. 51, 24. VII. 1907., 3.

²⁵ Isidor KRŠNJAVI, “Ein kroatischer Bildhauer”, *Illustrierte Zeitung*, Nr. 3451, 19. VIII. 1909., 408.

²⁶ Ž. HOLJEVAC, *n. dj.*, 440.

²⁷ Pučka knjižnica bila je dosta skromna, osnovana je 1904./05., a bila je smještena u jednoj prostoriji. “Pučka knjižnica”, *Starčevićanac*, br. 3, 7. II. 1907., 4.

²⁸ Podaci o godinama osnutka pojedinih društava i štedionica nalaze se na više mjesta u *Hrvatu*, koji ih spominje u rubrici “Domaće viesti”.

²⁹ Te podatke nalazimo također pod rubrikom “Domaće viesti” u *Hrvatu*, br. 35, 15. V. 1907., 3.

jer³⁰ (M. Weinberg), dvije urarske i zlatarske radionice (F. Knott i J. Šmit), pivovaru (N. Ristović), knjigovežnicu (F. Veisbarth), knjižaru (G. M. A. Maksimović), tvornicu peći, štednjaka i druge glinene robe (M. Crnić), tvornicu soda-vode (V. Vonk) i mnoge druge obrte. Takav nagli razvoj obrta rezultat je slobode djelovanja stanovnika koji više nisu pripadali pod Vojnu krajinu ni njene zakone. Također se, iščitavajući različite listove s kraja XIX. i početka XX. stoljeća u Gospiću, može vidjeti da je došlo do migracije domaćih stanovnika u inozemstvo³¹ (posebno u Sjevernu Ameriku) i dolaska stranaca, koji donose novitete i uglavnom se ne zadržavaju duže od nekoliko godina. Takve fluktuacije stanovništva doprinose etničkoj raznovrsnosti grada, ali i potpomažu njegov sve brži razvoj.

Uz mnoge krčme i gostionice te pivovaru u Kaniži, Gospić je na prijelazu stoljeća imao i Hotel Europu (preko puta rimokatoličke crkve, od 1907. spominje se kao Hotel Lika) te svratište Einwalter (preko puta Više djevojačke škole, danas zgrade u kojoj je smještena Ličko-senjska županija).³²

Na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće grade se uglavnom reprezentativne poslovne zgrade, većinom katnice, pažljivo obrađenih uglovnih zona na kojima su prepoznatljivi neostilski ili secesijski elementi, te katnice s istaknutom zonom erkeru. Takve su kuće uglavnom pripadale bogatim gospićkim, većinom trgovačkim, obiteljima³³ nastanjenima u samome centru grada, odnosno Kaniškoj i Starčevićevoj ulici (kuća Jurjević³⁴, kuća Bušljeta³⁵, kuća Tomičić³⁶ itd.).

³⁰ Taj atelijer nije imao svoj stalni prostor, nego je fotograf Weinberg u ljetnim mjesecima boravio u Gospiću, gdje bi fotografirao u svratištu Einwalter ili na zahtjev dolazio u kuću. Oglas u novinama, *Hrvat*, br. 16, 15. VIII. 1903., 4.

³¹ Godine 1889. za Bosnu, Hercegovinu i inozemstvo izdano je 7455 putnica, a za tuzemstvo 7445, ukupno 14 900. Taj podatak potvrđuje da osam posto stanovništva Like i Krbave toga doba odlazi raditi drugdje. "Narodno gospodarstvo u županiji ličko krbavskoj", *Ličanin* (Gospić), br. 11, 15. VII. 1889., 4.

³² Uz svratište Einwalter nalazio se vrt s kuglanom, prostrano dvorište sa stajama, suše i sve "što dolikuje modernom uređenom lokal". Oglas izašao u novinama, *Hrvat*, br. 38, 18. V. 1906., 3.

³³ Iako je u hrvatskim zemljama broj stanovnika koji su živjeli od zanimanja u industriji, obrtu, trgovini i prometu jedva prešao 20%, bogata buržoazija (posjednici banaka i drugih poduzeća) bila je na prijelazu stoljeća odlučan pokretač ekonomskoga i društvenoga razvoja i u ostatku zemlje i u malim sredinama poput Gospića. Ivo GOLDSTEIN, *Hrvatska 1918.-2008.*, Zagreb, 2008., 6.

³⁴ Kuća Jurjević u Ulici A. Starčevića 6 jednokatna je uglovnica nepravilnog trapezoidnog tlocrta sagrađena oko 1880. i adaptirana u duhu secesije oko 1910. godine. Glavno ulično pročelje podijeljeno je na dva dijela središnjom osi u kojoj je smješten ulaz flankiran istakama koje "nose" erker na katu. Fasada je dekorirana plitkim profilacijama sa secesijskim motivima.

³⁵ Kuća Bušljeta bila je u vlasništvu bogate trgovačke obitelji Bušljeta, a danas je prenamijenjena u zgradu Veleučilišta "Nikola Tesla". Riječ je o jednokatnoj uglovnici sagrađenoj 1906., nepravilnog pravokutnog tlocrta s odrezanom uglovnom zonom koja je naglašena balkonom.

³⁶ Kuća Tomičić pripadala je liječniku Tomičiću i iako je sačuvana do danas, o njezinu izgledu dvadesetih godina može se ponešto saznati iz oglasa za prodaju kuće koju je vlasnik objavio u *Ličkom Hrvatu* (Gospić, br. 21, 29. V. 1924., 4.): "Prodaje se jednokatnica sa gospodarskom zgradom, dvorištem i velikim vrtom na prometnom mjestu u Gospiću. Kuća je sagrađena g. 1914. u

Zbog Prvoga svjetskog rata, oslabljenog ili nikakvog prometa, i pomorskog i onog u unutrašnjosti, dolazi do gospodarske krize, koja vrhunac doživljava 1916. godine.

Novo je sajmište 1896. izgrađeno na Smiljanskoj cesti te je njime Gospić zadržao status glavnoga trgovišta u Ličko-krbavskoj županiji.³⁷ Zahvaljujući postavljenom vodovodu uz novo je sajmište otvoreno i napojište,³⁸ no zbog nedostatka sjenice posjetitelji bi se za vrućina ili kiše sklanjali u obližnje krčme.

Prema Naredbi o ustrojavanju ispitnog povjerenstva za osposobljenje majstora graditelja, u Gospiću je 1886. trebao postojati barem jedan majstor zidar, klesar i tesar.³⁹ Unatoč domaćim majstorima, većina građevinskih poslova prepuštena je strancima koji su dolazili iz cijele Monarhije⁴⁰ ili kažnjenicima iz gospićkoga zatvora (kaznionice), čije su usluge bile više nego povoljne. Kažnjenci koji su odslužili dvije trećine kazne bili su smješteni u novoj jednokatnoj zgradi kod Kraljevske kaznionice te su imali pravo slobodnog kretanja po gradu i rada.⁴¹ Takvih je kažnjеника ukupno bilo oko 300. Kažnjenci su imali pravo i na školovanje, izučavanje zanata, te ih je 1887. u Školi gospićke kaznionice bilo 79.

Prema podacima iz 1887., u Gospiću je u to doba pučku školu polazilo 258 učenika, djevojačku pučku školu 123 učenice, višu djevojačku 28 učenica, višu gimnaziju 184 učenika⁴² itd., što je rezultiralo izgradnjom novih školskih i prosvjetnih zgrada čija je gradnja počela u jesen 1894. godine. Gradnju je nadzirao nadinženjer Svoboda, rukovoditelj gradnje bio je Chiko, a poduzetnik koji je nabavio materijal bio je Lovro Pavelić.⁴³ U novim su se zgradama smjestile obje niže pučke škole, niži licej i stručna škola⁴⁴, a nalazile su se preko puta kuće

modernom slogu. Ima 8 soba, kuhinja, kupaona i sve nusprostorije. Uveden je vodovod i aceti-lenska rasvjeta. Cijela površina vrta i dvorišta sa kućom iznaša 800 č. hv.”

³⁷ “Napojište na novom sajmištu”, *Hrvat*, br. 14, 20. VII. 1896., 3.

³⁸ Zbog navike vanjskih posjetitelja da uzimaju vodu iz napojišta i đaka koji su se znali kupati u njemu, Gospićani su se javno žalili na blato koje se stvara po trgu. Također su upućeni prigovori zbog naplaćivanja tzv. placarine onima koji bi na sajam dolazili Smiljanskom ulicom. “Viestnik”, *Hrvat*, br. 23, 6. XII. 1897., 4.

³⁹ Naredba od 22. prosinca 1886., br. 21. 620. ex 1885. izašla u *Ličaninu*, br. 12, 15. VI. 1887., 4.

⁴⁰ Pod strancima se posebno spominju Talijani kao graditelji, ali bez imena. Kritizira se nestanak školovanih zidara kojih je prije u Vojnoj krajini bilo u svakoj pukovnici i koji su sazidali sve “današnje” državne kuće do 1872. godine. (-), *Hrvat*, br. 7, 5. IV. 1895., 3.

⁴¹ “Nove gradnje”, *Ličanin*, br. 18, 15. IX. 1887., 4.

⁴² Podaci preuzeti iz rubrike “Domaće i razne viesti” u *Ličaninu*, br. 16, 15. VIII. 1887., 4.

⁴³ O Lovri Paveliću, uglednom gospićkom poduzetniku, na više mjesta u *Ličaninu* i *Hrvatu* nailazimo na komentare da ulaže novac u izgradnju i očuvanje grada, da je veliki donator te da je kupio i sam obnovio najstariju kuću u gradu (i živio u njoj), koja je nekad pripadala agi Senkoviću, a za vrijeme Vojne krajine bila je poprilično uništena i korištena kao skladište. Nažalost, o nadinženjeru Svobodi i rukovoditelju gradnje zvanom Chiko nema nikakvih drugih podataka.

⁴⁴ U zgradi za niže pučke škole nalazilo se 10 školskih soba, dva kabineta i zbornica; u onoj za niži licej su četiri školske sobe, risaonica, glazbaonica, soba za ručni rad, dva kabineta, ravnatelj-ska pisarna, podvornikov stan i dvije separatne rušnice (garderobe). U zgradu je doveden vodo-

obitelji Einwalter (poslije svratišta Einwalter). Kraljevska velika gimnazija (otvorena 1878.) u Gospiću imala je 1901. 213 đaka i 14 učitelja.⁴⁵ Tim su đacima bili pridruženi i učenici iz nekadašnjeg internata koji se zatvorio nakon samo par godina djelovanja.⁴⁶ Uz domaće učitelje iz Gospića u školama su bili i učitelji koji su bili premješteni u Gospić “po kazni”.⁴⁷ Želja nekih profesora bila je da se osnuju i domobranska kadetska i obrtna škola, s objašnjenjem da su Ličani naučeni na vojnički život te bi im to odgovaralo, a i obrti su se sve bolje razvijali u gradu.⁴⁸ Drvorezbarska i košaraška stručna škola koje su postojale nisu više napredovale otkad je Isidor Kršnjavi, koji ju je i utemeljio, otišao s mjesta predstojnika Odjela za bogoštovlje i nastavu Zemaljske vlade 1896. godine.⁴⁹

Društvo za poljepšanje Gospića

Kako bi se Gospić prepoznao kao županijsko središte, lokalna vlast često financira uređivanje javnih površina i obnovu postojećih građevina. Kod izvora vodovoda, u Brušanima, napravljeno je izletišta za građane, a još jedno takvo popularno izletišta bilo je i u pokrajnjoj šumi Jasikovcu, koja je danas dio grada Gospića. Uz ta dva šetališta postojala su i druga “zabavišta” za građane, Kaniža, Dujica, Janko, Tončika i Štefika⁵⁰, čija se lokacija danas ne može sa sigurnošću utvrditi. Do šetališta Jasikovca moglo se doći Ulicom Ante Starčevića od rimokatoličke crkve do “staroga” mosta te preko uređenog parka Čardaka na periferiju grada. Ulica Ante Starčevića nakon mosta se nastavljala kao Bilajska ulica. Pokraj mosta je bila dvokatna kuća trgovca Lovre Pavelića (kula

vod. Krov je građen poput talijanskih krovova – sa četiri streljnjače (munjovoda). “Posveta novih školskih zgrada u Gospiću”, *Ličanin*, br. 3, 1. XI. 1896., 22.

⁴⁵ Od navedenih učenika 113 ih je rimokatoličke, a 100 grkokatoličke vjere. Krajem lipnja pod presjedanjem Vjekoslava Klaića polagani su ispiti zrelosti. “Izvjestaj naše kralj. Velike gimnazije”, *Hrvat*, br. 12, 25. VI. 1901., 3.

⁴⁶ Za novoosnovani internat također se izgradila nova zgrada 1897./98. u parku Kolakovcu, a pokrovitelj je bio Isidor Kršnjavi. No internat je ostao kratko otvoren, do 1900. godine. “Djački internat gospićke gimnazije od godine 1893. do godine 1900”, *Lički glas (Gospić)*, 2/1935., 2.

⁴⁷ Prema pisanju *Srbina*, u školama su prevladavali hrvatski katolički učitelji, a ne pravoslavni, iako je postojao veliki broj pravoslavnih đaka. Kako bi poduprli svoje tvrdnje, uredništvo novina poziva se na pravilo § 20. školskoga zakona. “U pučkoj školi učitelj mora biti one vjere, kojoj pripada mladež polazeća. U konfesijonalno mješovitih školah, ako je jedan mora biti one vjere, kojoj pripada većina učenika; nastane li pako potreba, da se namjeste dva ili više učitelja (§ 18.), tada se ima obzir uzeti i na one manjine, kojih vjeroizpovijesti pripada bar četvrti dio ukupnoga stanovništva dotične, školu uzdržavajuće občine.” “Sve što dalje – sve je gore”, *Srbin*, br. 19, 16. VIII. 1899., 1.

⁴⁸ “Sa županijske skupštine”, *Hrvat*, br. 12, 25. VI. 1901., 2.

⁴⁹ “Kršnjavi, Izidor”, *Enciklopedija hrvatske umjetnosti*, sv. 1., Zagreb, 1995., 486.

⁵⁰ “Gospić bi trebao zabavišta”, *Hrvat*, br. 16-17, 13. IX. 1899., 4.

age Senkovića) te jednokatna kuća kraljevskoga tehničkog savjetnika Josipa Chvale, obje s vrtovima prema rijeci Novčici. O održavanju čistoće i urednosti ne samo Gospića nego i njegove okolice brinulo se Društvo za poljepšanje Gospića, osnovano 1897. godine, kojem pripadaju zasluge za uređenje šetališta Jasikovca i Čardaka.⁵¹ U Jasikovcu se osim vrela vode sagradila i manja kuća u kojoj se u ljetnim danima prodavala hrana i piće, a malo dalje od nje uređena je i kuglana.

Novim uredbama nakon ukinuća Vojne krajine naredilo se da se moraju ukloniti i jame za vodu koje su prije postavljane uz kuće i štale. Tom se naredbom nanijela dosta velika šteta mnogim domaćinstvima⁵² jer zbog zastarjele vatrogasne opreme i nedostatka prostorija za vatrogasno društvo prilikom svakog požara unutar grada kućama nije bilo pomoći. Tako se u različitim gospićkim listovima često spominju požari koji su slučajno započeli na ognjištu neke kuće, a uništili bi po dva-tri domaćinstva odjednom. Kuće su se nalazile na uskim i dugačkim parcelama "šorskoga" tipa, dvorišta nisu bila jako široka, stoga je i vatra prilikom požara mogla lako napredovati. U Gospiću su prevladavale prizemnice i jednokatnice, kojima se rijetko dodavao drugi kat, ovisno o imovinskome stanju vlasnika. Svaka nova gradnja i nadogradnja bila je popraćena u lokalnim novinama s pohvalama vlasniku i pokudama onim stanovnicima koji još uvijek koriste privremene usluge svratišta i podstanarskih stanova te ne žele izgraditi svoju kuću kako bi doprinijeli ljepšem izgledu grada.

Katoličko stanovništvo u Gospiću pripadalo je pod Senjsku i Modrušku ili Krbavsku biskupiju sa središtem u Senju. Krajem XIX. stoljeća počinje se sve češće ulagati u obnovu i održavanje crkve Navještenja Blažene Djevice Marije. Umjesto oštećenog zvona postavlja se 1889. novo zvono, mijenja se sat na tornju, a nakon nevremena i udara groma u crkvu 1895. – pri čemu su napukli zidovi te nastradale i orgulje – rade se novi popravci. Gotovo 10 godina poslije, zahvaljujući donacijama pojedinih građana, postavljaju se novi prozori, umjetnički izrađeni,⁵³ a 1907. odlučilo se urediti pročelje crkve. Od donacija rimokatoličkoj crkvi u *Hrvatu* su zabilježene i dvije slike pozlaćenog okvira, "Isus pred Pilatom" i "Golgota",⁵⁴ te cijeli niz manjih darova za oltar i sl. Ostale sakralne građevine početkom XX. stoljeća iste su kao i tijekom XIX. stoljeća, bez većih promjena. Uz rimokatoličku crkvu u gradu se nalazi i pravoslavna crkva sv. Đurđa, kapelica sv. Ivana Nepomuka, kapelica Marije Magdalene na gradsko-

⁵¹ "Društvo za poljepšanje Gospića i okolica", *Ličanin*, br. 12, 16. III. 1897., 12.

⁵² "Jame za vodu", *Hrvat*, br. 17, 12. IX. 1898., 3.

⁵³ "Naša rimokatol. Crkva dobila je nove prozore, umjetnički izradjene. To je dar podmaršala Jurja Tomičića, Stjepana Babića, Vilima Klobučara, Jurja Čanića, Dane Valentića i Viktora Klobučara. Svaki prozor nosi sliku svetca imena darovatelja. U svetištu je prozor sa slikom Srca Isusova, dar supruga Ivke i Lovre Pavelića. Nad malim korom jesu dva ukrasna prozorčića. Samo pročelje još je bez prozora, te čeka na darežljivu ruku, da bude podpun sklad. A preč. G. župnik Canjuga nastojat će da se crkva krasno pobjadiše..." "Domaće i razne viesti", *Hrvat*, br. 10, 15. V. 1904., 3.

⁵⁴ "Javna zahvala", *Hrvat*, br. 19, 15. X. 1901., 4.

me groblju, a spominje se još i kapelica sv. Križa u Kaniži. Nove preinake, dogradnje i uređenja te bi građevine dočekale s približavanjem svakog novog blagdana, kada bi se donacijama i darovima građana skupila sredstva za to. Tako su se 1904. u pravoslavnoj crkvi sv. Đurđa postavili novi prozori na oltaru, donirane su nove tkanine za unutrašnjost crkve i sl.⁵⁵

Od novogradnji i preuređenih zdanja u Gospiću se uređuje Prvo ličko kupalište⁵⁶ na Novčici u Kaniškoj ulici, parni mlin⁵⁷, most na rijeci Bogdanici (1899.)⁵⁸, popravljaju se domobranske erarske zgrade, uređuju ulice i putovi⁵⁹ i grade škole. Gradnja općinske zgrade 1908./09. izazvala je posebnu pozornost zbog netransparentnosti poslovanja i izvođenja radova na njoj. Nakon početnog oduševljenja stanovništva, gradnja općinske zgrade iznenada je stala jer je općina već nakon godinu dana morala vratiti novac koji je posudila za gradnju od Prve ličke štedionice.⁶⁰ Gradnja se sastojala od nadogradnje dijela stare općinske zgrade (koja je izgorjela) površine 750 kvadratnih metara.⁶¹

Zaključak

Budući da listovi *Ličanin, Hrvat, Srbin i Starčevićanac* nisu uvijek imali redovan tisak te su neki od njih izlazili u ciklusima od par godina i s dugim

⁵⁵ “Gospodin Danilo I. Dimić poklonio je crkvi sv. Đurđa tri krasna prozora u oltaru, izrađena u bojama u glasovitoj fabrici stakla u Insbruku, i to jedan za spomen svojoj majci Marti, jedan bratu Ignjatu, jedan sebi... U lađi crkve po jedan prozor u istoj fabrici krasno izrađen darovaše g. Petar Jerković, gđa Sofija Petričević za spomen svojoj kćeri Mileniji Pavković, i seljaci Trivun Stanić i Nikola Potkonjak koji iz Amerike od krvave zarade svoje znatan dio otkinuše, da crkvu svojom ukrase.” “Dar crkvi”, *Srbin*, br. 3, 17. II. 1904., 1.

⁵⁶ Prvo ličko kupalište bilo je privatno i samo reklamirano kao “prvo”, jer su se Gospićani već krajem XIX. stoljeća kupali “ispod kapelice na Novčici”, odnosno kod brane na kojoj se kupalište zadržalo do polovine XX. stoljeća. “Viesti”, *Hrvat*, br. 13, 5. VII. 1897., 3.

⁵⁷ Paromlin je sagrađen 1897. na Novčici, a dala su ga sagraditi braća Mirko i Milan Pavelić. Već 1906. Josip Nikšić reklamira svoj paromlin u Gospiću. Nije poznato da su postojala dva mlina u gradu te je vjerojatno riječ o istom paromlinu. “Prvi lički paromlin”, *Hrvat*, br. 15, 5. VIII. 1897., 6.

⁵⁸ Most je krajem osamdesetih godina XIX. stoljeća bio u jako lošem stanju, drveni su mu dijelovi bili oštećeni i zahtijevali su popravak. “Viestnik”, *Ličanin*, br. 10, 15. V. 1887., 4.

⁵⁹ Godine 1907. za različite gradnje i uređenja grada Gospića odobreno je 9.360 kuna te za razne potrebe (u što spadaju uglavnom građevinski radovi) 13.590 kuna. “Novo općinsko zastupstvo u Gospiću i njegov rad”, *Starčevićanac*, br. 16, 9. V. 1907., 4.

⁶⁰ Radovi koji su dotad napravljeni nisu stajali više od 55.000 kuna, ali je za njih potrošeno preko 80.000 kuna. Posao je prepušten određenom gospodinu Franiću, prema nacrtu inženjera Frana Poicija. Frano VUKELIĆ, “Gospički obćinski računi”, *Hrvat*, br. 12, 26. III. 1910., 2.

⁶¹ U *Starčevićancu* se navodi da troškovnik gradnje iznosi 199.430 kuna te se nacrti buduće zgrade mogu vidjeti kod graditelja i civilnoga inženjera Nikole Kolara. Iz svega dosad navedenog nije jasno tko je autor toga projekta. Nikola KOLAR, “Gradnja obćinske kuće u Gospiću”, *Starčevićanac*, br. 39, 17. X. 1907., 2.-3.

stankama među pojedinim brojevima, ne može se detaljno popratiti povijest Gospića na prijelazu stoljeća. Tomu je svakako pridonijela i politička orijentacija novina, koje su nastojale pisati u svoju korist, isticati najviše svoja politička stajališta i nesvjesno su zaobilazile važne trenutke u razvoju grada. U snažnom stranačkom nadmetanju posebno se osjetio utjecaj režimske Narodne stranke i pravaške stranke. Kako je Narodnoj stranci pretežno gravitiralo srpsko stanovništvo, a pravašima hrvatsko, tako su se prilikom svakih izbora ili proslava nacionalnih događaja isticale razlike među stanovništvom i sve više poticao antagonizam. Gospić se prvi put prepoznaje kao središte Like i Krbave u kojemu se okupljaju sve važne političke, prosvjetne, gospodarske i upravne ustanove. Uz dominantno ruralni krajolik i stanovništvo stvara se građanska klasa, koja nastaje na korijenima nekadašnje vojne uprave i doseljenih stranaca. Svoj napredak Gospić pokazuje otvaranjem mnogobrojnih obrta, uređenjem novoga sajmišta, ulica i škola, kao i pojavom lokalnih novina koje svakodnevno nastoje pratiti život grada. Zahvaljujući relativno dobro očuvanim i mikrofilmiranim primjercima pregledanih novina u Državnome arhivu u Gospiću i Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu moguća je rekonstrukcija izgleda grada, njegove arhitekture i urbanizma kao i običaja, stanovnika i života na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće.

Gospić oko 1904. (Iz privatnog vlasništva)

Gospić županijska zgrada (Iz privatnog vlasništva)

HR DAGS 185, 39-222 Lička željeznica

HR DAGS 185, 5-63, Kupalište na Novčici, 1905.

HR DAGS 185, 5-68, Pozdrav iz Gospića, Hotel Einwalter

Kaniška ulica u Gospiću početkom 20. stoljeća (Iz privatnog vlasništva)

Starčevićeva ulica u Gospiću, 1915. (Iz privatnog vlasništva)

Pogled na kulu age Senkovića s Novčice (Iz privatnog vlasništva)

SUMMARY

GOSPIĆ IN LOCAL NEWSPAPERS (*LIČANIN, HRVAT, SRBIN AND STARČEVIĆANAC*) AT THE TURN OF THE 19TH TO THE 20TH CENTURY

Following the Croatian Sabor's decision to create counties on the territory of Croatia on 5 February 1886, the county of Lika-Krbava was formed and the town of Gospić gained the status of its capital. It began to organize itself as a modern centre which concentrates political, administrative, economic, military and judicial power. The chief administrative official in the county of Lika-Krbava was the *Veliki Župan* (Grand Prefect). In 1886, Gospić also obtained its first newspaper, *Ličanin, Časopis za pučku prosvjetu, gospodarstvo i zabavu* ('Man of Lika: the newspaper for popular education, economy, and entertainment'). During the 1890s, two more newspapers began to be published in Gospić: *Hrvat: list za pouku, gospodarstvo i politiku* (1895, 'Croat: the paper for knowledge, economics and politics') and *Srbin* (1898, 'Serb'). At the beginning of the 20th century, a fourth newspaper appeared, *Starčevićanac: Novine Starčevićeva kluba u Gospiću* (1907/8, 'The newspaper of the Starčević club of Gospić'). All of these publications represent a valuable source of information on the events and the general situation in Gospić and the surrounding area. Whatever the relationship among the editors of these newspapers and despite their varied political views, rather, thanks to them, it is possible to track the history of Gospić in the period from the disbanding of the military frontier to the First World War. While the other papers were for the most part concentrated on political issues, *Ličanin* paid most attention to general information concerning life in Gospić, and it can be labelled the most neutral newspaper among the four. This article presents information about the social, political, administrative and economic situation in Gospić at the turn of the 19th to the 20th century. Careful reading of these newspapers led to the discovery of articles which shed light on poorly known details about the city, which, regrettably, do not appear in the historiographical research nor have merited their own monograph. Because of the travelogue of Ernest Kramberger (1903) we can visualize the look of the city and its inhabitants at the beginning of the 20th century. As part of research undertaken for a doctoral dissertation on urbanism and architecture in Gospić, the article pays particular attention to information relating to these subjects.

Key words: Gospić, local newspapers, *Ličanin, Hrvat, Srbin, Starčevićanac*, social relations, the turn of the 19th to 20th centuries